

AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI PÁLYÁZATOK KASTÉLYAI, MINT A KULTURÁLIS TURIZMUS ALANYAI ÉS A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS ERŐFORRÁSAI

PÉTERFI JUDIT¹

Összefoglalás

A kutatás a magyarországi kastélyok hasznosítási lehetőségeivel foglalkozik a jelenlegi pályázati rendszerben, bemutatva a kulturális turizmus és a településfejlesztés szerepét. A vizsgálat során az örökségvédelmi pályázatok kerülnek ismertetésre és rendszerezésre, felhívva a figyelmet a köztük lévő hasonlóságokra és különbségekre, melyek könnyíthetik, illetve nehezíthetik a pályázási folyamatokat. A kutatásban kiemelt figyelmet kap a Somogy megyében található kastélyok és a jelenlegi pályázatokban szereplő kastélyok helyzetének összehasonlítása. Ezen folyamat során a Nemzeti Kastélyprogram kerül kiemelésre, mely pályázati típust részletesen mutat be és elemez a vizsgálat. A tanulmányban – végig szem előtt tartva a kulturális turizmus fontosságát – a pályázati lehetőségek településfejlesztésre gyakorolt hatásai is bemutatásra kerülnek.

Kulcsszavak: kastély, kulturális turizmus, örökségvédelem, pályázatok, településfejlesztés

Summary

My research focuses on the possible utilisations of Hungarian castles in the current tender system, introducing the roles of cultural tourism and urban development. During this study I am introducing and categorizing the tenders of heritage conservation, drawing attention to the differences and similarities among them which can make tendering processes easier or more difficult. In my study I especially attend to the comparison of the current situation of the castles found in Somogy County and the ones mentioned in the current tenders. During this process I am highlighting the National Castle Programme, which tender type I am going to introduce and analyse in details. In the study – while keeping in sight the importance of cultural tourism – I am going to talk about the effects of tender opportunities inflicted on urban development.

Keywords: castle, cultural tourism, heritage conservation, applications, settlement improvements

¹ PhD hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Képzés

Bevezetés

A kastélyok, kúriák és a várak kiemelkedő szerepet játszanak a nemzetközi turizmusban. Nem csak a bevételek volumene miatt kerülnek a településfejlesztés figyelmébe, de egy-egy város, régió, sőt akár egy ország imázsát meghatározzák, és presztízsét is növelhetik (Neuschwanstein, Versailles, Loire-völgy, Skócia stb.). Magyarországon közel 900 kastély és 3600 kúria található, de közülük számos teljesen kihasználatlanul áll vagy nem megfelelő hasznosítással működik (Virág 2016). Ezért is rendkívül fontosak azok a kutatások, amelyek a kastélyhasznosítás témakörével foglalkoznak a turizmus és a településfejlesztés tükrében. A téma aktualitását növeli a vizsgálat központjában álló 2015-ben megjelent Nemzeti Kastély- és Várprogram, amelyből kiderül, hogy Magyarország Kormánya is – az Európai Unióval együttműködve – kiemelt fontosságúnak tartja a nemzeti értéket is képviselő kastélyok megőrzését, illetve megfelelő hasznosítását.

A kastély szó latin eredetű, konkrétan a castellum szóból eredeztethető. „Mai fogalmaink szerint kastélynak az egykori főnemesség, vidéki, parkos környezetben épített, nagyszabású, összetett alaprajzú és változatos, festői tömeghatású lakóépületét nevezzük.” (Koppány 1974). Ezen épületek a kulturális örökségeink kategóriájába tartoznak, mivel örökségi értéket szintúgy képeznek, mint kulturális értéket és emellett épített, tárgyi örökségeink is (Szabó 2009). A kulturális turizmus egyik terméktípusa a kastélyturizmus, de emellett a kastélyok az örökségturizmus, műemléki turizmus és a múzeumlátogatás desztinációi is lehetnek (Aubert–Miszler 2004). A kastélyok és a turizmus kapcsolatát többek között Nagy Adrienne (2010, 2013) is kutatta az Észak-magyarországi régió kapcsán.

A kastélyok a településfejlesztés részét is képezhetik, akár a turisztikai hasznosítás, akár az integrált értékvédelem által. Ezen szemlélettel párhuzamosan alakul ki az örökségföldrajz olyan ága, amely szerint az örökséget a piac részévé kell tenni, akár mint egy árucikket, hogy kielégítse a jelenkori fogyasztást (Hornyak 2001). Ez a felfogás előrevetíti azt az ellentmondást, - melynek feloldására a jelen tanulmány nem hivatott – miszerint az épített örökségeinket az eredeti állapotukban őrizzük meg, vagy új funkciókkal modernizáljuk. „A településpolitikai elképzelések folyamatos, gyakorlati megvalósítására, a település "állószerkezetének" bővítésére, korszerűsítésére, a települési értékek megőrzésére és helyreállítására irányuló tudatos és spontán (önérdekű) tevékenységek összessége, amelyek alanya az önkormányzat, az állam, illetve bármely beruházó (lakosság, vállalkozók) lehet” (1996. évi XXI. törvény). Ebben a megfogalmazásban láthatjuk, hogy a településfejlesztés konkrét céljai közt szerepel a települési értékek megőrzése és helyreállítása. A kastélyok és kúriák is ilyen, a településképet meghatározó épített örökségei az egyes településeknek, melyek az ott élők lokális identitástudatát is erősítik.

Örökségvédelem a pályázatokban

A vizsgálat központjában álló épülettípusok megőrzése és esetleges hasznosítása a leggyakrabban nem jöhetne létre jelentős anyagi támogatás nélkül. Erre a forráshiányra sokszor megoldást jelenthetnek az Európai Unió és Magyarország Kormánya által létrehozott különböző pályázatok, melyek eltérő összeggel és eltérő pályázói körrel rendelkeznek, de céljuk mindenesetben a műemléki épületek helyreállítása és hasznosítása.

Az aktuális örökségvédelmi pályázatokat a támogatások fajtája alapján lehet csoportosítani, amelynek eredményeként három fő típus különíthető el:

(I.) Az állami forrásból megvalósuló pályázatok csoportja, ahol jelenleg a Nemzeti Kulturális Alap különböző pályázatai szerepelnek, valamint a Várépítő Pályázatot is ide soroltam, mely merőben más, mint a többi projekt.

A *Nemzeti Kulturális Alap* (A) 300 milliós kerettel kíván támogatni öt különböző projekten keresztül örökségvédelmet szolgáló tevékenységet. Konkrét célja ezen pályázatoknak, hogy a műemléki épületek és építmények állagmegóvása megtörténjen, a

helyreállításuk megvalósuljon és a felújításukra is sor kerüljön. Ezen pályázatoknál a pályázók köre a műemléki nyilvántartásban szereplő ingatlanok tulajdonosai, vagyongazdái, valamint örökségvédelmi szervezetek. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a pályázók köre széles és nem csak a kastélyok, hanem bármely nemű műemlékek fennmaradása a cél, legyen az akár régészeti lelőhely.

(II.) Az önkormányzati forrásból létrejövő projektek a pályázatok második fő csoportját képezik. Ezek többnyire csak a fővárosban vannak jelen. Ilyen pályázati forma a Fővárosi Építészeti és Értékvédelmi Támogatás (ÉÉT), valamint a Műemléki Keret pályázatai.

Az *Építészeti és Értékvédelmi Támogatás* (B) 135 millió forintos támogatást kínál a Budapest építészeti örökségi építményeinek felújítására, illetve helyreállítására. A pályázók köre ez esetben szintén bárki lehet, aki ezen épületeknek a tulajdonosa.

A *Műemléki Keret* (C) a főváros városképét meghatározó épített értékek megmentését, felújítását, restaurálásának segítségét tűzte ki célul, mely során a pályázók köre az örökségvédelem alatt álló épületek tulajdonosai és jogszerű használói, jelenleg 200 millió forintos támogatási lehetőséggel élhetnek.

(III.) Az Európai Unió forrásból megvalósuló pályázatok a kategorizálás harmadik fő csoportja. Jelenleg ennek három fajtáját lehet megpályázni az örökségvédelemmel és a kastélyok turisztikai hasznosításával kapcsolatban.

Az első ilyen a *TOP-1.2.1-15* (a) néven futó projekt, melynek pontos megnevezése a 'Társadalmi és környezeti szempontból fenntartható turizmusfejlesztés'. E pályázat célja az épített örökség értékeinek hasznosításával fenntartható turisztikai attrakcióvá fejlesztés, látogatóbarát élményekkel. A pályázat 51,1 milliárd forintos anyagi forrást biztosít a pályázóknak, akik lehetnek önkormányzatok, állami szervezetek, nonprofit civil szervezetek és egyházi szervezetek is.

A *VP-6-7.4.1.1-16* kódú 'Településképet meghatározó épületek külső rekonstrukciója, többfunkciós közösségi tér létrehozása, fejlesztése, energetikai korszerűsítés' néven létrejött projekt (b) is Európai Unió pályázat. A célját a nevében olvashatjuk, mely célokra 26,9 milliárdos keretet ad és a pályázók köre megegyezik az előző pályázatban olvasottakkal.

A *Nemzeti Kastély- és Várprogram* (GINOP 7.1.1-15) 40,4 milliárd forintos támogatással azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a programban részt vevő, tartós állami tulajdonban lévő kastélyok, várak védelme, megőrzése és turisztikai hasznosítása megvalósuljon (c). A pályázók köre a Forster Központ² vagyongazdálásában lévő kastélyok és várak lehetnek.³

Természetesen nem hanyagolhatjuk el azt a ténytet sem, hogy az Európai Unió által létrejött pályázatok esetében Magyarország Kormánya is nyújt támogatást. Sokszor ez a hiányzó önerő finanszírozásában valósul meg, sokszor pedig kiegészítő forrásként. A Nemzeti Kastély- és Várprogram keretében például a 40,4 milliárd forintos Európai Unió támogatást a kormány 7 milliárd forinttal egészíti ki. A pályázatok összehasonlítását segíti az 1. táblázat, melyben az állami és önkormányzati pályázatok összevonásra kerültek a nagy hasonlóságaik miatt.

² A Forster Központ a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal jogutódja egészen 2016. december 31-ig. Feladata többek közt a vagyongazdálásában álló állami tulajdonú épített örökségi értékek fenntartása, fejlesztése, hasznosítása és üzemeltetése. Ezen kívül nyilvántartást is vezet és nemzetközileg is együttműködik, valamint kiemelt figyelmet fordít az általam bemutatni kívánt programra.

³ <http://palyazatok.org/mumlekfelujitasi-palyazatok-2016/> (2016. november 30.)

1. táblázat: A jelenlegi örökségvédelmi pályázatok tipizálása

	Állami és önkormányzati pályázatok	Európai Unió pályázatok
Támogatás mértéke	A. 300 millió Ft B. 135 millió Ft C. 200 millió Ft	a. 51,1 milliárd Ft b. 26,9 milliárd Ft c. 40,4 milliárd Ft
Pályázók köre	Az ingatlanok tulajdonosai, illetve jogszerű használói.	Önkormányzatok, állami szervezetek, nonprofit civil szervezetek, egyházi szervezetek.
Pályázat célja	Állagmegóvás, helyreállítás, felújítás.	Turisztikai célú hasznosítás, közösségi terek létrehozása.

Forrás: palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés

A táblázatban látható három összehasonlítási pont alapján könnyen megállapíthatók a különbségek. Az első egyértelmű eltérés a támogatások mértékében látszik, hiszen az Unió és Magyarország teljesen más méretű költségvetésből gazdálkodik. A támogatások mértékének eltérése azért is fontos, mert azoknak, akik pályázni kívánnak az Unió forrás a célszerűbb és valószínűleg az elérhetőbb is. A második különbség a pályázók körében nyilvánul meg, hiszen míg az állami és önkormányzati támogatásokat bárki elnyerheti, aki az épület tulajdonosa, addig lényeges eltérés, hogy az Unió pályázataiban nem részesülhetnek magánszemélyek. Ezen észrevétel máris cáfolja az imént hozott megállapítást, hogy elérhetőbbek ezek a források. Ez a különbség hatalmas és látható következményeket okoz, hiszen országunkban számos kastély található magántulajdonban, melyek így az Európai Unió pályázatain belül nem támogathatók. Lényeges észrevétel az is, hogy az állami és önkormányzati pályázatok céljai az állagmegóvásnál és a helyreállításnál nem jutnak tovább, de az Unió projektek konkrét célkitűzései már a turisztikai hasznosítás, mint értékmegőrzési forma.

Ezen eltérések – mint említettem –, nagy különbségeket jelentenek a hazai kastélyok jövőjét tekintve. A legnagyobb problémát abban látom, hogy a nem hasznosított, magántulajdonban lévő kastélyok nem juthatnak támogatáshoz az Unió pályázatokban. Erre a problémára megoldást jelentene, ha az egyéni tulajdonosok átadnák az ingatlanuk vagyonekezelését az államnak, vagy ha egyszerűen kibővítenék a pályázók körét a magántulajdonosokra is.

Az Európai Unió által finanszírozott pályázatok száma természetesen túlmutat az imént írottakon, a többi azért nem került be az elemzésbe, mivel ezek jelenleg már nem futnak. Ilyen örökségvédelmi pályázat például a történeti kertek helyreállításáról vagy a turisztikai attrakcióvá fejlesztésről szóló, már lezárt pályázatok. Ezen támogatások felhasználásának eredményessége arra enged minket következtetni, hogy a jelenleg is futó projektek hasonló sikerrel fognak szerepelni.

A Nemzeti Kastély- és Várprogram

Az Európai Unió pályázatok közül a jelenleg futó Nemzeti Kastély- és Várprogram a legfrissebb és legnagyobb volumenű. Ez adja az okot arra, hogy kiemelt figyelmet kapjon kutatásomban és elkészítsem az előzetes elemzését. A program nevében is benne van, hogy nem csak a kastélyok, hanem a várak is támogatások résztvevői, de vizsgálataimban csak a kastélyok kapnak kiemelt szerepet.

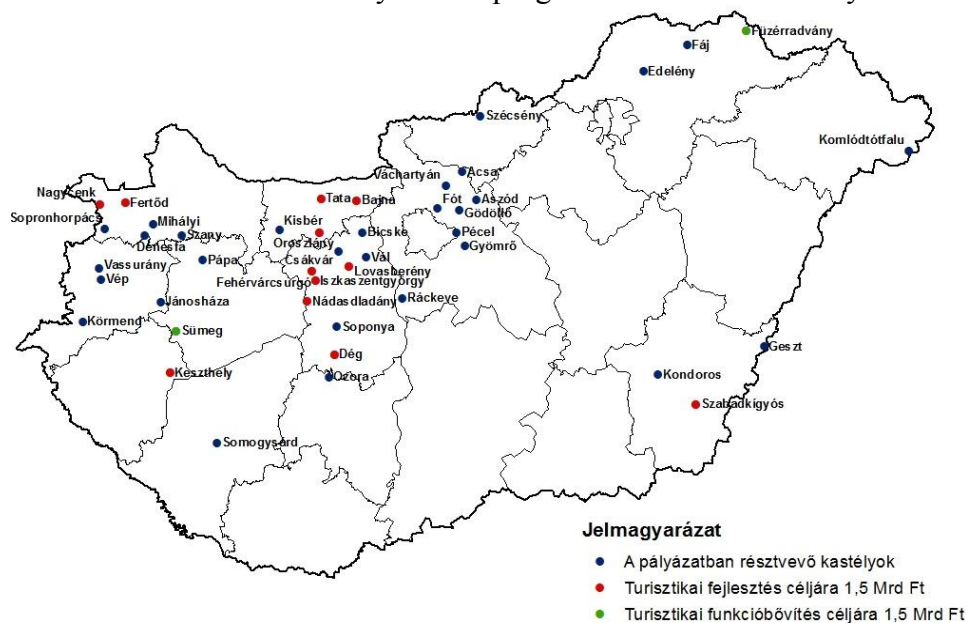
A Nemzeti Kastély- és Várprogram (továbbiakban: Program) 40,4 milliárd forintos anyagi támogatással bír, melyből 7 milliárd forint Magyarország Kormányának hozzájárulása a központi költségvetés átcsoportosításával. A támogatást csak a nemzetgazdasági szempontból

kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonnak minősülő ingatlanok kaphatják meg.⁴ A pályázat célja, hogy a kastélyokat olyan kulturális tartalmakkal, modern funkciókkal lássa el, amelyek hosszú távon önfenntartóvá teszik az épületeket, valamint, hogy a műemlékek egységesen legyenek kezelve és fejlesztve. Egyértelműen meghatározott célja tehát az örökségvédelmen kívül, hogy ahol ez lehetséges, ott turisztikai vonzerővé alakuljon a kastély és környezete.

A pályázatban részt vevő kastélyok körét egy 2014-es majd egy 2015-ös kormányhatározat⁵ rögzíti, mely szerint először 35, majd még tíz, vagyis összesen 45 kastély részesülhet a támogatásból. A 2016-ban felülvizsgált Program keretében jelenleg 20 kastély fejlesztésével ért egyet a kormány a legújabb kormányhatározat⁶ értelmében, de a pályázat lezárásáig még változások következhetnek be.

Ahogy már többször is szó esett róla, sajnos a magántulajdonban álló kastélyok, valamint a nemzeti vagyonnak nem minősülő kastélyok nem pályázhatnak (Tura, Lad, Csombárd stb.). Ezen akadály megszüntetése végett még 19 műemléki kastély került be a nemzeti vagyon kategóriába, melyek közül az összes átkerült a Forster Központ vagyonkezelésébe. Ezek a kastélyok eddig többnyire a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt.-nél voltak, de a Válon található Ürményi-kastély például eddig magántulajdonban állt, valamint a ráckevei Savoyai-kastély és a vépi Erdődy-kastély is a jelenlegi használati jogviszony megszűnését követően szintén a Kastélyprogram része lett.

1. ábra: A Nemzeti Kastély- és Várprogram által érintett kastélyok

Forrás: palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés (a 2016 novemberi adatok alapján)

A térképen (1. ábra) láthatjuk a jelmagyarázat értelmében kékkel jelölve azokat a kastélyokat, amelyek a 2016 novemberi állapotoknak megfelelően még nem nyújtottak be sikeres pályázatot, de a Programban a 2014-es kormányhatározat értelmében részt vesznek. A pirossal jelölt 12 kastély azokat az épületeket jeleníti meg, ahol eddig már sikerült a pályázat benyújtása és 1,5 milliárdos támogatást nyertek el turisztikai fejlesztésre. A kettő zöld pont a

⁴ A kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonok listáját a 2011. évi CXCVI. törvényben melléklete tartalmazza

⁵ 1483/2015. Kormányhatározat a Nemzeti Várprogramról és 1663/2014. Kormányhatározat a Nemzeti Kastélyprogramról

⁶ 1773/2016 számú kormányhatározat

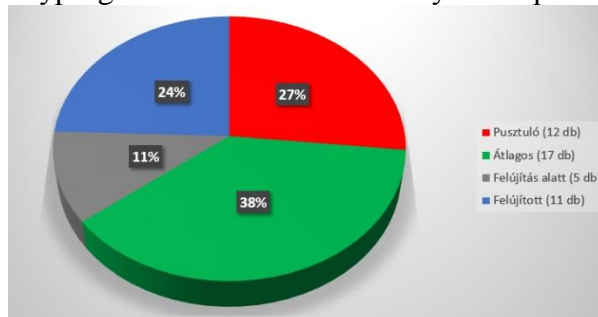
térképen (Füzérradvány és Sümeg) pedig turisztikai funkcióbővítés céljára nyerte el szintén a kastélyonkénti 1,5 milliárd forintos támogatást.

A térkép további elemzése során látható, hogy a támogatandó kastélyok nem egyenletesen helyezkednek el az ország területén. Az alföldi területeket szinte egyáltalán nem érinti a pályázat, valamint a dél-dunántúli régióban is csak egy somogyi kastély igényelheti meg a forrást (Somogysárd). Az országban a közép-dunántúli, a közép-magyarországi és még a nyugat-dunántúli régió is jóval nagyobb lehetőségekkel bír, mint bármely másik terület. Ennek indoklása hivatalosan abból áll, hogy elsősorban olyan kastélyokat kívántak támogatni, amelyek nagyobb méretűek és nívósabbak (bár a Komlódótfalun lévő Becsky kúria is részt vesz a Programban, ami méreteit tekintve kisebb, mint a többi), ezek pedig a bécsi udvar közelsége miatt az ország észak-nyugati területén vannak. Részben egyetértek a hivatalos indoklással, de szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy az országban számos hasonló méretű és állapotú kastély ugyanúgy felújításra vár, akár az Alföldön, akár Somogy megyében. Bár nem hanyagolható el az a tény, miszerint az eltérő településföldrajzi fejlődés eredményeként a hazai műemlékek eloszlásában is megfigyelhető egyfajta egyenlőtlenség. Továbbá tény, hogy a pályázat által érintett épületek kormányhatározatok által kerültek be a Programba (így érthetőbbnek tűnik a Fejér megyében található sűrűsödés).

A Geszten található Tisza-kastélyt érdemes kicsit jobban is megvizsgálni, mivel ez a kastély sem volt része a kiemelt jelentőségű nemzeti vagyon kategóriájának még 2011-ben. Az itt található épületet a nagyszabású felújítás után a református egyháznak kívánják adni, hogy egyfajta emlékhelyként szolgáljon Tisza Kálmán és Tisza István volt miniszterelnököknek, valamint oktatási központ és találkozási pont is lenne. Jelenleg az épület iskolaként funkcionál, így 1 milliárd forintból építenének egy új iskolát is. Ha ezen tervek sikeresen megvalósulnak, akkor – hazánk egyik leghátrányosabb térségében – egy olyan folyamat indulhat el, mely egyben településrehabilitációs programnak is kiváló.⁷

Ha a nemzeti vagyonnak minősülő kastélyok listáját még jobban szemügyre vesszük, azt tapasztalhatjuk, hogy számos megyében több kastély is erősíti a pályázók körét, míg egyes megyékben egy sem szerepel. Kutatásomnak nem célja megvizsgálni, hogy mi alapján kerülnek be (illetve ki) ebbe a listába a kastélyok vagy kúriák, hiszen ez nem lényeges abból a szempontból, hogy a lista összetétele változhat, illetve az országgyűlés – mint ahogy említettem – kisajátíthat, nemzeti értéknek minősíthet, műemlékké avanszálhat és el is adhat vagy ajándékozhat (bár ehhez kétharmados többségre van szükség a szavazásoknál) ilyen ingatlanokat. Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor jogosan merül fel bennünk a kérdés, hogy ha az állam sokszor szubjektív szempontok alapján jelöli ki a pályázatban résztvevő kastélyok körét, mely folyamatot kormányhatározatokkal és (bármikor módosítható) jogszabályokkal támasztja alá, akkor hogy legyünk objektívek saját településeink és örökségi értékeink rehabilitációját tekintve.

2. ábra: A Kastélyprogramban részt vevő kastélyok állapot szerinti csoportosítása

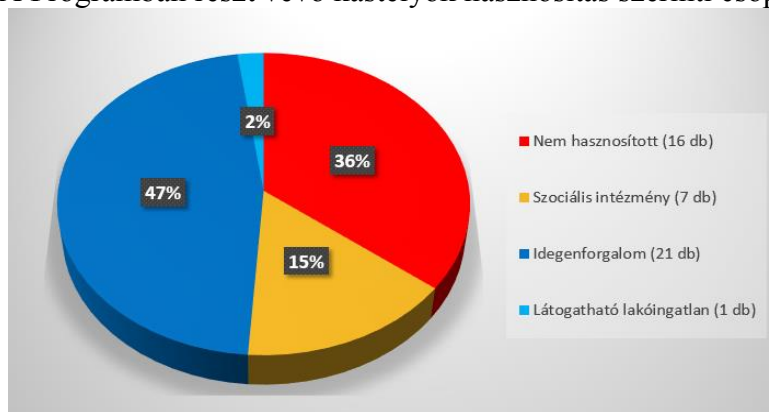
Forrás: A települések és a kastélyok honlapján található adatok alapján saját szerkesztés

⁷ beol.hu/bekes/kozelet-bekes/a-reformatus-egyhaznak-adnak-a-gesztii-kastelyt-712710/

A megvizsgált 45 kastély állapotát tekintve igen változatos kép tárul elénk, hiszen 27% a pusztuló, 38% az átlagos, 11% a felújítás alatt lévő, valamint 24% a felújított kategóriába esik. A kategóriák meghatározásánál szubjektív módon, pusztuló fázisban lévőknek tekintetem azokat az épületeket, ahol a vakolat több helyen is potyog, lyukas a tető, illetve törtek az ablakok, de azok is ebbe a kategóriába estek, amik szinte nem is látszódnak ki a gazból. (Ez utóbbi eset elhanyagolható a vizsgált kastélyokat tekintve.) Az, hogy milyen az épületek állapota, a Program keretében nem lényeges, hiszen sok kastély esetében ez a támogatás a felújítási munkálatok első ütemének felel meg, mely során látogathatóvá teszik a nagyközönség számára. A Program eredményeként a 12 pusztuló állapotú kastély átkerül az átlagos, vagy a felújított kategóriába, mely szintén a kulturális értékeink védelmének fontos folyamata.

A következő vizsgálati szegmens az épületek hasznosítása, illetve hasznosítási formája. Itt arra kerestem a választ, hogy ezek a kastélyok már eddig is hasznosítás alatt álltak, vagy csak most jön létre az üzemeltetésük első fázisa. Emellett azt is fontosnak tartom elemzés gyanánt, hogy a hasznosított kastélyok milyen módon vannak (vagy épp a jelenlegi munkálatok miatt felfüggesztve) voltak használva. Ebben nagy segítséget nyújt a 6. ábra.

3. ábra: A Programban részt vevő kastélyok hasznosítás szerinti csoportosítása

Forrás: A települések és a kastélyok honlapján található adatok alapján saját szerkesztés

Ezen a diagramon elsődlegesen azt láthatjuk, hogy a 45 kastély 36%-a jelenleg *nincs hasznosítva*, így ezek megmentése egyértelműen a Program pozitívumaként értelmezhető. A maradék 64% pedig jelenleg is hasznosítás alatt áll, mely hasznosítási csoportokat szintén szubjektív módon a legracionálisabban határoztam meg. Az első ilyen kategória a *szociális intézmények* kategóriája, ahol hét darab kastélyról van szó (15%), melyen vagy gyermekotthonok (Fót, Bicske), vagy iskolák (Geszt, Vassurány, Gyömrő), vagy pszichiátria, illetve kórház (Dénesfa, Csákvár). Ezek a kastélyok jelenleg is olyan funkciót töltenek be melyek paradox módon, de hozzájárulnak a fennmaradásukhoz és állagmegóvásukhoz. Ezen hasznosítási mód még a szocializmus államosítási folyamatainak lenyomata, mely az országban még számos helyen jelen van.

A következő hasznosítási forma – amely egyben a leglényegesebb is – az *idegenforgalmi hasznosítás*. A kastélyok majdnem felénél jellemző hasznosítás ezen fajtája, hiszen 47%, vagyis 21 kastély ad otthont valamilyen turisztikai attrakciónak (Keszthely, Sümeg, Körmed, Gödöllő stb.). Az épületek eredeti funkcióját tekintve ez a legjobb hasznosítási mód, hiszen amellett, hogy ténylegesen helyreállításra kerülnek a régmúlt emlékei, még a látogatók művelődését és kikapcsolódását is elősegíti. A Program célja többek közt az is, hogy ez az arány javuljon az érintett kastélyok esetében, de csak ott, ahol ez logikus lehetőség.

A *látogatható lakóingatlan* kategóriánál csak egy kastély szerepel, ez pedig az Iszkaszentgyörgyön lévő kastélyegyüttes. A kastély az állam tulajdonában van, de kiadták

bérelhető formában egy külföldi úriembernek, aki életvitelszerűen lakik az épületben, miközben azt be is mutatja az érdeklődőknek, eleget téve kötelezettségének.

A Programban részt vevő kastélyok tulajdonviszonyait tekintve, mint már említettem a 45 kastély közül csak egy volt magántulajdonban, melyet kisajátítás útján bevettek a Programba (Vál). A többi az állam, a helyi önkormányzat, vagy különböző alapítványok tulajdonában áll, és jelenleg már mind a 45 épület a Forster Központ vagyongazdálkodásában szerepel.

A Somogy megyei kastélyok vizsgálata a Kastélyprogram szempontjai alapján

A megye választását azzal indokolnám, hogy itt is nagymértékű az alulreprezentáltság a támogatandó kastélyokat tekintve, valamint Ladon lakom, amely egy Somogy megyei kistelepülés, ami a Hoyos-kastéllyal büszkélkedhet. Sajnálatos módon a kastélyt nem hasznosítják már évek óta és csak pusztul, már nincsenek se ablakok, se parketta, se szekrények. Mindent, amit lehetett, kiloptak belőle és a parkot is elzárva tarják. Az ingatlan két magánember kezében van, akiknek nem áll szándékukban a hasznosítás. Ez az évek óta tartó pusztulási folyamat váltotta ki érdeklődésemet a kastélyok megmentésének irányába, melyhez elkerülhetetlen a megyében lévő ilyen jellegű műemlékek ismerete és a pályázati lehetőségek nyomon követése.

Ebben a fejezetben tehát a Somogy megyében található kastélyokat kívánom bevonni a kutatásba, egy olyan alapon, ahol a Kastélyprogramba kerülésnek a szempontjait veszem át.

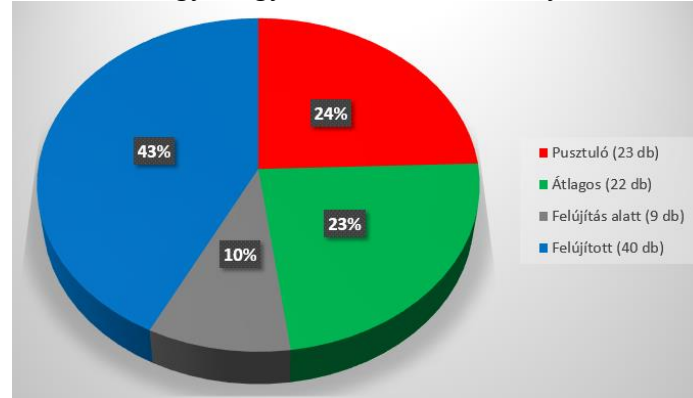
A Somogy megyében lévő kastélyoknál szükséges megvizsgálnunk a kastélyok tulajdonviszonyait is, hiszen a magántulajdonban lévő kastélyok nem tudnának bekerülni a pályázók körébe, csak kisajátítási procedúra, vagy az államnak eladás által. A megyében 94 kastély, illetve kúria található, melyek közül 54 magántulajdonban áll és csak 40 az államé, valamint az önkormányzatoké.⁸ Ez az arány a pályázatok és a hasznosítás szempontjából is nagyon negatív következményeket eredményez. A probléma véleményem szerint nem az, hogy kinek a birtokában vannak az ország műemlékei, hanem az, hogy sok esetben nem hasznosítják őket, sőt még az állagmegóvást sem végzik el megfelelően (bár erre minden joguk megvan).

Itt fontosnak tartom megemlíteni, hogy a megyében található 60 kastély közül csak egy szerepel a kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonnak minősülő épületeken listáján a 2011-es törvény alapján (Somogysárd), de kutatásom eredményeként látható, hogy nem tapasztalható nagy eltérés a támogatandó és a somogyi kastélyok között. Amennyiben azt a tényt is hozzávesszük, hogy a Programban szerepel a Komlódtótfalun található kúria, amely méreteit és jelentőségét tekintve is kisebb volumenű, akkor felvetésem – miszerint a megyében lévő kastélyoknak (és kúriáknak) nagyobb szerepet kellene kapniuk a felújítási pályázatok kiírásakor – még jobban indokoltá válik.

A kastélyok állapotának és hasznosításának csoportosításánál a 2015-ös kutatásomat vettem alapul, melyet frissítettem a szükséges adatokat vonatkozóan. Öt kategóriát hoztam létre az épületek állapotának leírásához. Az omló vakolat, beázó tető és roskadó falak a pusztuló kategóriát jelenítik meg, az átlagosnak mondható épületek esetében pedig nincs szembevető állapotromlás, a felújított épületek pedig az elmúlt évek során kiemelkedő látványt nyújtanak (4. ábra). A hasznosítást tekintve (szintén) a települési honlap és önkormányzat segítségével négy kategóriát határoztam meg, melyek közül a nem hasznosított kastélyok azok, amik a felmérés időpontjában funkcionálhatatlanok voltak, a szociális intézmények csoportjában pedig iskolák és kórházak szerepelnek javarészt, az idegenforgalmi funkció a szállodától kezdve az emlékházig bármilyen látogatható attrakciót jelent, az egyéb kategória pedig többnyire lakófunkciójú épületek. Ezen kategorizálás nagyban hozzájárul a felmérés eredményességéhez, igaz egy személyes terepbejárás nagyban pontosíthatná kutatásom adatait.

⁸ 2015-ös saját felmérés eredményei, a helyi önkormányzatoktól és a települések honlapjáról származó információk alapján

4. ábra: A Somogy megyében található kastélyok és kúriák állapota

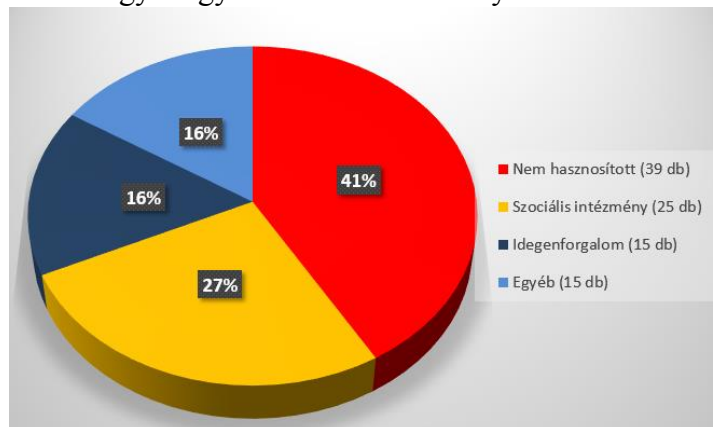

Forrás: saját szerkesztés

Az 5. ábrán láthatjuk a megyében található kastélyok és kúriák állapotát, mely szerint a vizsgált épületek közel negyede pusztuló vagy átlagos állapotú, tizede felújítás alatt áll, valamint közel a fele felújított. Ezen arányok viszonylag meglepőnek tűnnek a nagy arányú felújított épületet tekintve. Itt azonban fontos megemlíteni, hogy ebben a kutatásban a kúriák is szerepelnek, melyek közül a legtöbb jelenleg is lakófunkcióval bír, így ezeknek a felújítása indokolt volt. A pusztuló kategória szintén nagy arányát a megyében az indokolja, hogy ha egy magánember ilyen jellegű épületet vásárol, akkor tervei vannak vele (kastélyszálló), de sok esetben kimerül az anyagi forrása, így az épületet magára hagyja. A másik gyakran előforduló ok az, hogy az épületet a műemlékvédelmi szabályoknak megfelelően lehet csak átalakítani, melyek ütközhetnek a vállalkozó érdekeivel, így a vállalkozó csak az előírásoknak megfelelő szükséges állagmegóvási intézkedéseket hajtja végre. Emellett, a magántulajdonú épületek több, mint fele semmilyen célnak nincs alávetve, míg az önkormányzatoknál ez az arány csupán 20 %. Ezek az aránypárok is azt mutatják, hogy a vizsgált épületek nagyobb eséllyel lesznek az enyészeté, ha magánszemély birtokolja őket.

Ha ezen ingatlanok hasznosítását kívánjuk megvizsgálni – beleértve az elmúlt két év változásait is – akkor a 5. ábra ad segítséget.

5. ábra: A Somogy megyében található kastélyok és kúriák hasznosítása

Forrás: saját szerkesztés

A megyében a *nem hasznosított* kastélyok aránya nagy hányadot képez (41%), mely magyarázatát többnyire a már említett anyagi forrás- és érdekihiány adja a magántulajdonosok részéről, valamint az önkormányzatok is hasonló problémával küzdenek. A *szociális intézmények* kategóriájában az iskolák és óvodák, otthonok, kórházak és pszichiátriák szerepelnek 27%-os aránnyal. Az iskolára vagy óvodára használt kastélyok, illetve kúriák sok

esetben nem megtérülő befektetések az önkormányzatoknak, illetve az államnak. A közelmúltban változott jogszabályok értelmében az iskolák az önkormányzatok tulajdonában állnak, de az állam a fenntartó, így a top-down rendszer értelmében fentről hoznak határozatokat az iskolák jövőjét tekintve, mely jelentős mértékben érinti az iskoláknak helyet adó épületeket, esetünkben kastélyokat. A kúriákat többnyire óvodaként hasznosítják, hiszen méretükből adódóan nehezen felelnének meg iskoláknak (Kötcse, Osztopán). Az iskolaként funkcionáló kastélyok esetében pozitívként mondható el, hogy az épületet legalább használják, nem hagyják meg az enyészetnek, de másrészt a hasznosítás következménye, hogy elveszti kastély mivoltát, és megszűnik műemléki értéknek lenni (pl.: Homokszentgyörgy, Iharosberény, Inke, Öreglak, Somogyzsitfa). A többi típusú szociális intézményre is hasonlókat tudunk mondani, annyi kitételrel, hogy állapotukat tekintve vegyesebb képet kapunk, mivel vannak szinte teljesen felújított épületek (Mosdós, Patalom, Szabás), vannak, amelyek átlagosnak mondhatók (Marcali, Segesd, Tab) és van olyan is, amiben már meg is szűnt a hasznosítási forma a pusztuló állapotai miatt (Ötvöskőnyi).

Az *idegenforgalmi* hasznosításban a kastélyok és kúriák aránya 16%, melyek közül vannak, amelyek múzeumként, kiállítóhelyszíneként, rendezvényközpontként, vagy épp kastélyszállóként üzemelnek (Balatonboglár, Fonyód, Kaposújlak stb.). Az *egyéb* kategóriába pedig a nem megszokott hasznosítási módok találhatók, mint például a levéltárak (Nagyberki), szórakozóhelyek (Inke) és a lakóingatlanok (Kötcse, Jákó) is.

Ezen rövid áttekintés eredményeként több konklúziót is meg lehet állapítani. Elsősorban a két rendszer különbözőségeire hívnám fel a figyelmet, miszerint a Kastélyprogramban szinte csak kastélyok szerepelnek (kivétel: Becszy-kúria), a Somogy megyében lévő kutatás pedig a kúriákra is kiterjed. Ezen különbségből adódik a nagyobb arányú lakóingatlan célú hasznosítás, valamint a nagy mértékű magántulajdoni arány. Ha összehasonlítjuk a Programban részt vevő és a vizsgált megyében lévő kastélyokat, megállapíthatjuk, hogy mind hasznosításukat, mind állapotukat tekintve hasonló képet kapunk. A kastélyok állapotát tekintve a Programban a pusztuló érték 27%-os arányt mutat, míg a megyében ez 24%. Ezen különbség elhanyagolhatónak mondható, viszont az átlagos állapotú épületek esetében a megyében 23% az arány, míg a Programban 38%, ami már lényegesebb eltérést mutat. A legnagyobb különbség a felújított kategóriánál érzékelhető, melynél a megyében 43% tartozik ide, a Programban viszont csak 24%. Ezen különbség, mint már említettem a nagy arányú magántulajdonú kúriák lakóingatlanként való hasznosítása miatt van, tehát a kastélyok zömét nem érinti.

Ha az eddigi hasznosítási formákat hasonlítjuk össze, azt tapasztaljuk, hogy a nem hasznosított ingatlanok aránya közel megegyező, hiszen a Programban a kastélyok 36%-a nincs semmilyen célnak alávetve, míg a megyében ez az arány 41%. A szociális intézményként való felhasználás a Programban 15%-os, a megyében pedig 27%-os arányt mutat. Ezen eltérés azzal is indokolható, hogy azok a kastélyok, melyekben jól működő állami vagy önkormányzati hasznosítás zajlik csak elhanyagolható arányban kerültek be a Programba. Az idegenforgalmi hasznosítás a megyében 16%, a Programban pedig 47%, így ez az aránypár mutatja az egyik legnagyobb különbséget. A Program célja a turisztikai attrakciók kialakítása, fejlesztése és funkcióbővítése, így azok a kastélyok, ahol ez már részben megvalósult, vagy indokoltak tűnik a megvalósítása, azok prioritást élveztek a kiválasztáskor. Itt fontosnak tartom megemlíteni, hogy épp emiatt a nagy különbség miatt lenne égetőbb szükség a somogyi kastélyok felkarolására, akár az Uniós pályázatok által. Az egyéb funkcióval rendelkező kastélyok esetében a megyében 16%-os a részesedés, míg a Programban 2%-os. Ezt is azzal lehet indokolni, hogy az egyéb kategória zömét a lakóingatlanok teszik ki, melyek többnyire magántulajdonban vannak, így a Programba bekerülésüket komoly jogi procedúrának kell megelőznie, melyet az állam csak indokolt esetben valósít meg (váli kastély). A Program és a vizsgált megye egy közös ponton találkozik, ez pedig a Somogysárdon található Somssich-kastély. Az a tény, hogy ez a kastély benne lehet a Programban, az nyilván pozitív eredmény –

melyet többnyire a polgármester kétéves egyeztetésének köszönhetnek a helyiek – de egyben elszomorító, hogy csak egy kastély került be a megyéből, illetve, hogy a Programban részt vevő kastélyok ennyire koncentráltan jelennek meg az országban.

A két évvel ezelőtti és a mostani vizsgálatom eredményeként megállapítható, hogy ha a Programban szereplő és a megyében lévő kastélyokat összehasonlítjuk, nem teljesen érthető, hogy miért ne valósulhatna meg a megyében is a pályázatok nagyobb mértékű kihasználása. Vizsgálataim alapján a somogyi kastélyok is (nagyobb arányban) érdemesek lennének a támogatásra, akár a ladi kastély is. Az összehasonlítás alapján megállapítható, hogy a hivatalos indoklás, miszerint azért a nyugati és északi kastélyok lesznek felújítva, mert ott több és nagyobb kastély található, – ez esetben annyiban igazat kell adni, hogy az Alföldön viszonylag kevesebb számú kastély található – nem bizonyított, véleményem szerint túl nagy hangsúlyt kapnak a kormányhatározatok személyes indíttatásai. A félreértések elkerülése érdekében, itt nem (csak) a politikai érdekeltségekre gondolok, hanem arra, hogy mennyiben járulhatna hozzá a pályázatban részt vevő kastélyok kiválasztásához, ha a településen nagyobb (legális) lobbiszerű tevékenység és jobb imázsépítésű marketing lenne jelen.

Összegzés

A kutatásomban a jelenleg zajló Nemzeti Kastély- és Várprogram elemzése történt meg, mely során a programban részt vevő kastélyok elhelyezkedését, állapotát és eddigi hasznosítását elemeztem az ArcGIS 10.2.2. szoftver és különböző diagramok segítségével. Ezen eredményeket összevettem a Somogy megyében található kastélyok helyzetével, mely vizsgálat során megállapítottam, hogy a 2014-es kormányhatározat értelmében a programba bevont 45 kastély nem sokban tér el a megyében találhatóaktól. A vizsgálat alapján a somogyi kastélyok is (nagyobb arányban) érdemesek lennének a támogatásra.

Véleményem szerint a kastélyok fennmaradása társadalmi kulturális érdek, hiszen múltbeli örökségeink részét képezik. A műemlékek oly módon való hasznosítása mely összeegyeztethető a műemléki jelleggel, szükségszerű az értékeink megőrzése szempontjából. Sajnálatos tény ugyanakkor, hogy hazánkban nem mindig adódik meg a lehetőség, hogy eredeti formájukban őrizzük meg a kastélyainkat, de a cél továbbra is a megőrzés és a helyreállítás. A további előrelépésekhez szükséges egy nagyobb és többretegű összefogás, mely nélkül nem haladhatna megfelelő úton a kivitelezés. Nem elég a szándék, ha nincsenek mögötte tetterkész emberek, hivatalok, tulajdonosok, kedvezmények és kellően motiváló mennyiségű anyagi forrás.

Irodalom

- Aubert A. – Miszler M. (2004): A regionális szintű termékfejlesztés és menedzselés elméleti keretei a gyógy- és termál turizmusban. In: Aubert A., Csapó J. (szerk.) *Egészségturizmus*. Bornus Kft, Pécs, 4–25. o.
- Fekete J. Cs. (2016): A magyarországi kastélyprogramok bemutatása kitekintéssel az állami kastélyfenntartás külföldi gyakorlatára. – <http://www.terc.hu/documents/Kast%C3%A9lyprogram%20cikk.pdf> Letöltve: 2017. január 02.
- Hornyák E. (2001): Az örökségföldrajzi tevékenység lehetőségei a területi folyamatok alakításában. *Falu Város Régió* 4. sz. 12-15. o.
- Koppány T. (1974): A castellumtól a kastélyig. – *Művészettörténeti Értesítő* XXIII. évf. 4. pp. 285–299.
- Nagy A. (2010): Kastélyok turisztikai szerepe a XX. században. – In: Aubert A., Gyuricza L., Huszti Zs. (szerk.) *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*. PTE TTK FI – PTE IGYK GTI, Pécs 667–677. o.

- Nagy A. (2013): *A kastélyhasznosítás regionális jellemzői Észak-Magyarországon, különös tekintettel a turizmusra*. PhD disszertáció. PTE TTK FI, Pécs
- Péterfi J. (2015): *A kastélyok és kúriák hasznosítása Somogy megyében a turizmus és a településfejlesztés tükrében*. BSc szakdolgozat. PTE FI, Pécs
- Péterfi J. (2017): *A magyarországi kastélyok hasznosításának lehetőségei a pályázati rendszerek tükrében*. MSc diplomamunka. PTE FI, Pécs
- Szabó G. et. al. (2009): A Kárpát-medence természeti és kulturális örökségi értékei. In: Fábrián Sz. Á., Kovács I. P. (szerk.): *Az édesvízi mészkövektől a sivatagi kéregkig. Tanulmánykötet a 70 éves Schweitzer Ferenc professzor úr tiszteletére*. PTE FI, Pécs, 91-118. o.
- 1483/2015. Kormányhatározat a Nemzeti Várprogramról
- 1663/2014. Kormányhatározat a Nemzeti Kastélyprogramról
- 1977/2015. Kormányhatározat a Nemzeti Kastélyprogrammal és a Nemzeti Várprogrammal kapcsolatos egyes feladatokról, valamint az ezekkel összefüggő kormányhatározatok módosításáról
1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről
<https://www.beol.hu/bekes/kozelet-bekes/a-reformatus-egyhazi-adnak-a-gesztikastelyt-712710/> (Baranya megye hírportálja) Letöltés: 2017. június 15.
- http://www.esterhazy-kastely.com/hu/tortenelem/az_esterhazy-kastely_ma.html (Esterházy-kastély honlapja) Letöltve: 2017. április 26.
- <http://www.forsterkozpont.hu/megvalositas/lezarult-projektek/hu11-0008-pp4-2013/762> (Forster Központ honlapja) Letöltve: 2016. november 29.
- www.historicgarden.net/ (Történeti Kertek Adattára) Letöltve: 2017. április 26.
- <http://www.origo.hu/itthon/20160817-kastelyprogram-virag-zsolt-interju.html> (Virág Zsolt interjúja az origo hírlapnak) Letöltés: 2016. december 10.
- <http://palyazatok.org/mumlekkelujitasi-palyazatok-2016/> (Pályázati honlap) Letöltve: 2016. november 30.
- <http://www.panoramio.com/photo/115923286> (Google Térkép képes adatbázisa) Letöltve: 2017. július 16.
- <http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/milliardos-megmentoikre-varnak-a-somogyi-kastelyok-633421#> (Somogy megye hírportálja) Letöltve: 2016. december 10.